

Researcher: Social Science Studies

(2018) Cilt 6 / Sayı 4, s. 01-11

RSSS
ISSN:2148-2691

Himmet'in Şiirinde Asus Kristus Kavramı Üzerinde Bir Değerlendirme¹

Abuzer KALYON²

Özet

Osmanlı Devleti kuruluş yıllarından itibaren değişik din ve kültürleri aynı topraklarda aynı vatanında bir arada tutmada çok başarılı bir yönetim anlayışı sergilemiştir. Osmanlı Devleti özellikle İslam dışı dinlerden olan vatandaşların kültürel haklarını koruma yolunda çok titiz davranmıştır. Osmanlıdaki adalet duygusu başka din ve kültürlerden olan vatandaşların kendilerini güven ortamında hissetmelerinde önemli bir etken olmuştur. Osmanlı topraklarında bir arada yaşayan Müslümanlar ve başka dinlere mensup olanlar kardeşlik ve dayanışma içinde yaşamışlardır. Bu bir arada yaşama tarzı birbirlerinden etkileşimi de getirmiştir. Şairler, başka din ve kültürlerin çeşitli kavramlarını şiirlerinde kullanmışlardır. Bu şairlerden birisi de Himmet'tir. Himmet gazelinde "Asus Kristus" kavramını kullanmıştır. Bu türden kavramların şiirde rahatlıkla kullanılması Osmanlıdaki çok kültürlülüğün önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, Himmet'in "Asus Kristus" lafzının geçtiği gazeli çerçevesinde konu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Himmet, gazel, Asus Kristus, Hristiyanlık

An Analysis of the Concept of Asus Cristis in Himmet's Poetry

Abstract

The social composition of Ottoman Empire constitutes a remarkable example of coexistence of different religions and cultures. The Ottomans were very meticulous about protecting the cultural rights of the non-Muslims in the empire. The Ottoman perception of justice has been an important factor in ensuring confidence and human dignity for those who belonged to other religions and cultures. Muslims and non-Muslims lived together in Ottoman lands, in fraternity and solidarity, and this state of coexistence led to the interaction of different cultures. Poets used various concepts adopted from other religions and cultures in their work. One of these poets is Himmet. Himmet used the name "Asus Kristus" in his gazel. The use of such adoptions in poetry reveals the importance of multiculturalism in the Ottoman Empire. In this study, an attempt has been made to evaluate the issue of multiculturalism with respect to the ghazal of Himmet, which refers to the name Asus Kristus.

Keywords: Himmet, gazelle, Asus Kristus, Christianity

¹ Bu çalışmada geçen "Asus Kıristus" lafzının değerlendirilmesi için Hristiyanlıkla ilgili bazı kavramların açıklanması gerekiyordu. Bu kavramlar, Adıyaman Mor Pavlus ve Mor Petrus Süryani Kadim Kilisesi Metropoliti Sayın Grigoriyos Melki Ürek tarafından açıklandı. Kendilerine teşekkür ediyoruz.

² Dr. Öğrt. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Ün. Polatlı Fen Edb. Fak., abuzerkalyon@gmail.com

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde Çok Kültürlülük

Osmanlı Devleti'nde ırk, renk, din ve dil ayrımı yapılmaksızın birlikte yaşama kültürü asırlarca diğer dünya milletlerine örnek olacak biçimde uygulanmıştır. Osmanlı öncesinde de Anadolu'da birlikte yaşama kültürü genel olarak sıkıntısız bir şekilde devam etmiştir. Bu durumu edebî metinlerde daha iyi görmekteyiz. Eserlerinde Rumca beyitlere yer veren Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled, bu bakımdan önemli bir örnektir. Rebâbnâme'sinde 7745 Farsça, 35 Arapça, 22 Rumca, 157 Türkçe beyit yer almaktadır. Eserde 22 tane Rumca beyit bulunması, Sultan Veled'in bu dili şiir yazacak kadar iyi bildiğini göstermektedir. Ayrıca yakın çevresinde yine bu dilde yazılanları okuyup anlayacak bir kitle bulunduğunu göstermektedir. Bunda, Mevlevî öğretilerini yaymak amacıyla hedef kitlenin diline yakınlaşma çabasının da etkisi olmalıdır. (Aksoyak, 2016: 306)

Osmanlı İmparatorluğu kültürel yapısı itibarıyla sadece Müslümanları değil, farklı din, mezhep ve görüşten insanları da içinde barındırması açısından her dönem incelenmeyi gerektiren bir yapıdır. Bu yapı içerisinde asli unsuru oluşturan Müslümanlar, buldukları mekânlarda beraber yaşadıkları farklı din ve görüşten olan insanlardan etkilenmişlerdir. Özellikle "azınlıklar" olarak tabir edilen Hristiyan tebaa etkilenilen bu toplulukların başında gelmektedir. Osmanlı'nın son dönemindeki büyük değişimine kapı araladığı ve dil, kültür, inanç vs. farklı açılardan yaşanan bu karşılıklı etkilenme, kaynaklarda şu şekilde yer almaktadır.

"Zimmilerle, Müslümanların birbirlerinden etkilendiklerine dair de belgeler bulunmaktadır. Böyle bir etkileşim örneği 22 Mart 1819 tarihli Bolu Müftüsüne gönderilen bir buyrultuda görülmektedir. Buna göre Bolu'daki Müslümanların, Hristiyan bayramlarında (Paskalya Bayramı olmalı) onlardan görerek yumurta boyadıkları, ateş yakıp üzerinden atladıkları yazılmaktadır. Hristiyanların Müslümanlardan etkilenmeleri ise din değiştirmeye kadar varmaktadır. Örneğin 12 Temmuz 1822'de, Yuve adındaki bir Bulgar, kendi dininin batıl olduğunu müşahade ettiğini söyleyip, Din-i Muhammediyeyi kabul etmek istediğini belirtmiş, sonra da Kelime-i Şehadet getirerek, adını da Mustafa olarak değiştirerek Müslüman olmuştur" (Demirağ: 2002: 24)

Karşılıklı olarak yaşanan bu etkilenmede elbette ki Osmanlı Devlet yapılanmasındaki azınlıklara bakış açısının önemli yeri vardır. Devletin kuruluş yıllarından itibaren azınlık haklarını savunduğu, farklı din ve mezhepten olan insanların Anadolu topraklarında huzur içinde yaşadığı bilinen bir gerçektir.

İslam dininin diğer dinlere bakışı Osmanlı'nın azınlıklara verdiği özgürlüğün temel sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Allah insanların bir kısmını diğerleriyle savmasaydı içinde Allah'ın adı çokça zikredilen manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılıp giderdi." (Kur'an-ı Kerim, Hac Suresi, 40. Ayet) mealindeki mabetlerin korunması gerektiğine dair ifadeler, İslam toplumunun kendileriyle birlikte yaşayan azınlıklara bakış açısında bağlayıcı bir unsur olmuştur.

İstanbul'un fethinden sonra yaşananlar bu duruma örnek teşkil edecek niteliktedir.

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra Galatalılara verdiği ahidnâmesinde "Kabul eyledim ki kendülerin âyinleri ve erkânları ne vechile câri ola gelirse yine ol üslûb üzere âdetlerin ve erkânların yerine getireler. Ve kiliseleri ellerinde ola, okuya-

lar âyinlerince. Amma çan ve nâkus çalmayalar. Ve kiliselerin alub mescid etmeyem. Bunlar dahi yeni kilise yapmayalar.”şeklinde ferman buyurmuştur. (Akgündüz 1990: 477)

Osmanlı kültürünün en önemli sacayaklarından birini oluşturan edebiyat, bu etkinin en çok görüldüğü alandır. Zaten mozaik bir yapıya sahip olan divan edebiyatı, gerek dil, gerekse şiirlerde kullanılan mazmunlar bakımından yaşanan dönem ve mekânı tanıtıcı bir görev üstlenmektedir.

Kul Himmet’in Hayatı

Kul Himmet mahlasını kullanan şairin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte şiirlerinden hareketle Şah Tahmasb (1542-1576) ve Şah Abbas (1587-1628) dönemlerinde yaşadığı tahmin edilmektedir. Tokat’ın Almus ilçesine bağlı Varsıl (Görümlü) köyünden olduğu hayatıyla ilgili bilinen çok az bilgilerdendir. Torunları halen aynı köyde yaşamakta ve Kul Himmetliler diye anılmaktadır. XVI. yüzyıl ile XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlılar’la İran Safevîleri arasındaki siyasî gerginlik esnasında Pîr Sultan Abdal, Kul İbrâhim ve Kul Hüseyin gibi Kul Himmet de Alevî topluluğunu Osmanlı Devleti karşısında yer almaya teşvik eden şiirler yazmıştır.” (Albayrak 2002: 352)

Buyruk adıyla da bilinip de ‘Menâkıbü’l-Esrar Behcetü’l-Ahrâr’ isimli eserde yer alan bir kısım şiirlerinden hareketle XVI. yy. sonu – XVII. yy. başında yaşadığı tahmin edilmektedir. (Ergun, 1944: 170-198).

Şiirlerinden hareketle Alevi-Bektaşî kültür birikimine vakıf olduğu söylenebilir. Tarafımızdan bu çalışmanın konusunu oluşturan şiirleri de dikkate alındığında onun sadece İslam dini değil; Hıristiyanlık hakkında da bilgi ve birikime sahip olduğu düşünülebilir.

Şiirlerinde içten ve akıcı bir üslup kullanan Kul Himmet, şiirlerinde “Allah-Muhammed-Ali” üçlüsünü odaklaştırmıştır. Şiirleri halk arasında, tekkelerde, kahvehane ve toplantılarda, radyo ve televizyonlarda çalgı eşliğinde söylenmektedir. Şiirleri Cahit Öztelli tarafından hazırlanan Pir Sultan Dostları (1984) kitabında toplanmıştır. (Özmen, 1998: 290)

On İki İmam, Kerbelâ hadisesi, menkıbeler, Bektaşilikle ilgili inançlar, erkân ve âdetler gibi konular da Kul Himmet’in şiirlerinde önemli yer tutmaktadır. Kul Himmet’in şiirlerine yansıyan sanat gücünün yanında, birtakım siyasi girişimleri nedeniyle adı etrafında bazı efsaneler ve rivayetler de ortaya çıkmıştır. Alevi-Bektaşî edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olan Kul Himmet, bazı nefeslerde Şah Hatayı ve Pir Sultan Abdal ile birlikte anılmaktadır. (Sarıtaş, 2013)

Yedi ulu ozan olarak anılan şairlerden olan Kul Himmet’in Hristiyanlıkla ilgili ifadelerinin yer aldığı şiiri Ravzatü’l-Eş’ar’da geçmektedir. (Kalyon, 2015: 22)

Alevi-Bektaşî anlayışı içinde yedi ulu ozan olarak tanınan grubun içinde yer alan diğer şairler de şunlardır: Nesimî, Fuzulî, Hatayî, Pir Sultan Abdal, Viranî ve Yeminî’den oluşmaktadır.

Kul Himmet'in Gazelinde Asus Kristus

Çalışmamızın konusu olan gazel, Kul Himmet'in bir şiiridir. Kul Himmet bir halk ozanıdır fakat kaynaklarda az sayıda da olsa aruz vezniyle yazılmış şiirlerinin varlığından söz edilmektedir. (Albayrak 2002: 352) Aşağıda verilmiş olan şiir Kul Himmet'in aruzla yazılmış olan sayılı şiirlerinden biridir:

Çıkmaz oldum bir büt-i tersâ için put-hâneden
Şem'i kandil içre ol dem yanmağı pervaneden

Bir Hristiyan güzeli için put haneden çıkmaz oldum. Kandilin içindeki mumda yanan pervane gibiyim.

Yukarıdaki beyitte Hristiyanlık dinini çağrıştıran bazı kelimeler kullanılmıştır. Büt-i tersa, put-hâne, şem' kelimeleri, bu ilk beyitten itibaren kullanılmış olan bazı kelimeler, şiirin tamamını kapsayan Hristiyanlık sembollerinin bir göstergesi görevindedir. Büt-i tersa divan şiirinde çokça kullanılan bir ifadedir. Osmanlı İmparatorluğu gibi kozmopolit bir kültürün içinde gelişen divan şiiri, sosyal yaşantının en çok görüldüğü ve kullanıldığı alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nedim'in,

Ol büt-i tersâ sana mey nûş eder misin demiş
El-aman ey dil ne müşkilter su'âl olmuş sana

Nedim, (Macit 1997: 273)

beytinde geçen "büt-i tersa" ile

Nev'i'nin,

Ol büt-i tersâ dil-i uşşâkı pür-hûn eyledi

Beyzâ-i âl itdi hâzır kâfirün bayramına

Nev'î (Sefercioğlu, 2017: 267)

beytinde geçen "büt-i tersa" ifadesinin, kullanıldığı beyitlere farklı anlamlar yüklese de, çağrışım yaptığı ilk şey "put gibi kusursuz ve güzel " anlamıdır. Fakat güzellik anlamı dışında dikkat çeken bir husus, bu güzelin müslüman olmayışı ve "büt-i tersa" ifadesinin kilise, puthane, kafir, put gibi dini unsurlarla birlikte kullanılışındır. Divan şiirinin mazmunlarından olan "büt-i tersa" ifadesinin bir diğer özelliği de Ahmet Paşa'nın,

Billâh ey büt-hâne-i hüsnün büt-i 'ayyâresi

Nice mermerden düzülmüşdür yüregın hâresi

Ahmed Paşa (Tarlan, 1992: 256)

beytinde görüldüğü gibi kastedilen güzelin, hilekâr, acımasız ve taş yürekli oluşudur. Bu özellik dinin getirdiği bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanılan sosyal yapının getirdiği bir kültürel özellikle Hristiyanlığın, merhamet duygusunun ön planda olduğu İslamiyete göre daha soğuk yüzlü oluşu ve buna bağlı olarak Hristiyanların daha acımasız olabileceği düşünülmektedir. Beytin ikinci mısraı da yine dinî bir unsurun çağrışımı niteliğindedir. Pervanenin mum alevine olan hayranlığıyla kendisini ateşe atması, aşığın

Hristiyan güzeli görmek için kiliseye gitmesi ve oradan ayrılmamasına benzetilmiştir. Aşığın sık sık kilisede bulunuşu, pervanenin mum alevinde yanışı gibi kendisinin de cehennem ateşine girmesine sebebiyet verecek bir durumdur.

Mum, ilk Hristiyanlar tarafından kilise objesi olarak seçilen aydınlatma enstrümanıdır. Bu enstrümanın dayanağı olan İsa'nın sözü İncil'de şu şekilde yer alır : "O zaman göklerin egemenliği, kandillerini alıp damadı karşılamaya çıkan on kıza benzer. Bunların beşi akıllı, beşi akılsızdı. Akılsızlar yanlarına kandillerini aldılar, ama yağ almadılar. Akıllılar ise, kandilleriyle birlikte kapları içinde (yedek) yağ da aldılar. Damat gecikince hepsini uyku bastı, dalıp uyudular. Gece yarısı bir ses yankılandı: 'İşte damat geliyor, onu karşılamaya çıkın!' Bunun üzerine kızların hepsi kalkıp kandillerini tazelediler. Akılsızlar akıllılara: Kandillerimiz sönüyor, bize yağ verin, dediler. Akıllılar: Olmaz! Hem bize hem size yetmeyebilir, en iyisi satıcılara gidin, kendinize yağ alın, dediler. Ne var ki, onlar yağ satın almaya giderlerken güvey geldi. Hazırlıklı olan kızlar, onunla birlikte düğün şölenine girdiler ve kapı kapandı" (Matta 25:1-10)

Hristiyan kültüründe önemli bir yeri olan mum, yapılan tüm önemli işlerden sonra Allah adına ya da Meryem Ana, Hz. İsa gibi kutsal olarak kabul edilen bir sembol önünde yakılarak, uygulamayı yapan kişinin dilek ve dualarının kabulü istenir. Eskiden petek ya da askılı kandile doldurulan zeytinyağının yakılması şeklinde kullanılan, günümüzdeyse el yapımı yahut sanayi ürünü olarak görülen bu objenin Hristiyan kültüründe bir adak adamak kadar manevi etkisi bulunmaktadır.

Yâd iderdüm dem be dem asus kıristus lafzını

Virse idi bir haber ayin-i Meryem aneden

Meryem Ana ayininden haber alacağımı bilseydim her an asus kıristus lafını tekrar eder dururdum. İngilizcede "Jesus Christ" şeklinde kullanılan "asus kıristus" tabiri Mesih İsa'ya karşılamaktadır. Bu ifade, kaynaklarda şu şekilde yer almaktadır:

"Adil ve değişmez bir Tanrı'nın varlığına ve insanın ona karşı yapmaya mecbur olduğu vazifeleri bulunduğu inanan, fakat bu inanışları yumuşatıp söyleyen, dar bir milliyet duygusundan çı-karıp bütün beşere yaygın bir hale sokmak isteyen bu nasihat edici nebi Nasıra'lı İsa'dır. Bugün dünyanın her bölgesinde inananları 700 milyonu geçen Hristiyanlık, ismini onun Hristos adından alır." (Yücel, 1993: 60)

Hız. İsa Hristiyan âleminin peygamberi ve Allah'ın kelamı olarak kabul edilmektedir. Ayin kitabının bir bölümü hariç diğer tüm dualar Hız. İsa'ya yapılmaktadır. Çünkü kurtarıcı ve Allah'ın yeryüzündeki sembolü olarak kabul edilen Hız. İsa, kutsal üçlemenin ikincisidir. O olmadan hiç kimse Allah'a gidemez. Bu özellik İncil'de şu şekilde geçmektedir: İsa; 'Yol, gerçek ve yaşam benim, benim aracılığım olmadan Baba'ya kimse gelemmez' dedi. (Yuhanna 14:6).

Beytin ikinci mısraında geçen Meryem Ana ifadesi Hız. İsa'nın annesi olan ve İslam dininde de temizliği ve saflığı temsil eden Hız. Meryem'i karşılamaktadır. Hristiyan kültüründe Meryem Ana olarak geçen Hız. Meryem, bu din mensuplarının savunucusu olarak kabul edilmektedir. Hız. Meryem için özel bir ayin bulunmamakla birlikte yapılan tüm ayinlerde onun için söylenen dualar mevcuttur. Kilise ayinlerinde yapılan bu dua-

lardan bazıları şu şekildedir: “Sen bize merhamet kapısını aç ey İsa’yı doğuran bakire. Sana güvendiğimiz için utanmayalım çünkü bizler sana umut bağladık. Senin aracılığıyla tüm darbelerden kurtulmayı umuyoruz, dolayısıyla Hristiyan nesli için kurtuluş sebebisin.

Ey övgüye şayan hanımlar hanımı kutsal Meryem, sen bütün kutsalların üstünde kutsal ortamda yaşıyorsun. Şu anda sana olan el açışımızı kabul et, bununla seni çağıranların tümünü, gelecek olan ayartmalardan kurtar. Onlar sana “ey merhamet kapısı ve her iyiliğin hazinesi” diyorlar. Sana yalvaranlarının hiçbiri eli boş ve anlamsız dönmeyecektir. Ey bâkire hanımefendimiz, iyiliklerine ve kutsallığına el açtık ki zayıflığımızı destek ol. Hastalıklarımızı iyileştir, elim kazalarımızı geçiştir, canlarımızı takdis et. Niyetlerimizi arındır, hareketlerimizi temizle. Mahkûmiyetimizi çöz, önümüzde yollarımızı aç, adımlarımızı sağlaştır. Borçluluğumuzu sil, belimizi güçlendir, bebeklerimizi büyüt, yakınlarımızı koru. Bizden uzaklaşan ehlimizi selametle bize kavuştur.”

Eyledüm ruhban sıfat zünnar-ı aşkı der-miyan

Çin-i küfrini fehm eyledüm evvel şânedan

Aşkın zünnarını bir rahip gibi belime bağladım. Simsiyah saçının kıvrımını, taraktan önce ben anladım, idrak ettim.

Zünnar kelimesi İslam Ansiklopedisinde “Grekçe zone kelimesinden gelen zünnâr Sür-yânîce asıllı bir terimdir. İlk defa keşişlerin taktığı bir kuşak olan zünnar Farsça’da “Brahmanlarca kutsal kabul edilen ip” anlamında kullanılır. İslâm literatüründe dârü’l-İslâm’da yaşayan gayri Müslimlerin dinî alâmeti olarak takmakla yükümlü kıldıkları parmak kalınlığındaki kuşak veya kemeri ifade eder.” (Yavuz, 2013:60) şeklinde açıklanmıştır.

Bu kelime bir diğer sözlükte ise “papazların bellerine bağladıkları uçları sarkık, ipten ör-me kuşak” (Devellioğlu, 2010: 1392) ifadeleriyle yer almaktadır.

Hristiyanlık dininde önemli bir sembol olan kuşak bağlama Allah’a hizmet eden kişilerin bu görevi üzerine almaları, fikren bu bilinçle kuşanmaları anlamında kullanılmaktadır. Süryani Rahiplerinin Elçi Pavlus döneminden beri kuşak bağladığı bilinmektedir. İncil’de geçen, Hz. İsa’nın “Kuşaklarınız belinizde bağlı ve kandilleriniz yanar durumda hazır olun’ (Luka 12:35)sözleri ile vaftizci Yuhanna’nın vasıflandırıldığı; ‘Yuhanna’nın devetüyünden giysisi, belinde de deri kuşağı vardı’ (Matta 3:4) ifadeleri, bu sembolün Hristiyanlığın ilk yıllarından beri kullanıldığının kanıtı olarak gösterilebilir.

Kaynaklarda yer alan bir rivayete göre ilk defa Maramma adlı bir patrik (ö. 26/647) Hristiyan din adamlarına zünnar takmalarını emretmiştir. (Yavuz, 2013: 572)

Beytin birinci mısraında “aşğın, aşk kuşağını tıpkı bir rahip gibi beline bağlaması” söz konusudur. Bu durum aşğın aşkını ne derece sahiplendiğinin ve bu aşkın tüm yükünü omuzlamaya hazır olduğunun bir sembolü durumundadır. Bu görevin bir rahibin görevine benzetilmesi divan şiirinde çok da rastlanmayan bir durumdur.

Divan şiirinde zünnar mazmunu daha çok İslam’a aykırı bir durumu açıklamak yada sevgilinin aşkından dolayı dinden vazgeçmesi şekliyle kullanılmıştır. Bu durum, gayri-

müslim tebaanın giyimi hakkında İslam alimlerinin belirlediği kesin kurallardan kaynaklanmaktadır. “Kelâm literatüründe zünnar takmak kâfirlik alâmeti veya dinî bir simge kabul edilmiş, Ebû Hanîfe döneminden itibaren insanların taşıdıkları kıyafetlere göre müslüman veya kâfir olarak adlandırılabilmesine hükmedilmiştir.” (Yavuz, 2013: 572)

Divan şiirinde kullanılan zünnar kelimesi bazen, Fuzulî'nin

Ka'be ihrâmına zâhid dediler bel bağladı

Eyledim tahkik anun bağlandığı zünnâr imiş

Fuzûlî (Tarlan, 2017: 303)

beytinde görüldüğü gibi İslamiyet ve Hristiyanlık dinlerinin sembolleriyle birlikte kullanılarak bir karşılaştırma yapılması şekliyle kullanılmıştır. Bu beyitte görüldüğü üzere, şair Kabe'de ihrama girmiş olan zahide inanmamış ve gerçeği araştırdığında onun ihram değil zünnar kuşandığını görmüştür.

Yine Baki'nin,

Bende-i fermân olup gîsû-yı kâfir-kîşüne

Hidmete bil bağlayupdur ey sanem zünnârlar

Bâkî (Küçük, 1994 :153)

beytinde görüldüğü gibi zünnar kelimesi sanem, kafir ifadeleriyle birlikte kullanılarak bu kelimenin dini terim özelliği ortaya çıkarılmıştır. Baki'nin bu beytinde sevgilinin saçlarına hizmet eden zünnarlar bu hizmete bel bağlamıştır. Diğer bir deyişle sevgilinin kafire benzetilmiş olan siyah saçları yine siyah olan zünnara kadar uzanmakta ve zünnarın bele bağlı oluşu sevgilinin saçlarının önünde emre hazır birer hizmetçi şeklinde gösterilmektedir. Böylece zünnarın bele bağlanan ve siyah renkte olan bir kuşak olduğu ortaya çıkmaktadır.

Himmetin yukarıdaki beytinin ikinci mısraında yine zünnarla uyumlu bir ifade kullanılmış ve sevgilinin kıvrılmış saçları siyahlığından dolayı küfre benzetilmiştir. Küfr kelimesi divan şiirinde en çok kullanılan mazmunlardan biridir. Bu kelime Ahmet Paşa'nın,

Ey sanem zünnâr-ı fitne küfr-i zülfündür k'anun

Her kılında asılan bin zâhidin imânıdır

Ahmet Paşa (Tarlan, 1992: 55)

beytinde olduğu gibi bazen Hristiyanlık unsurlarıyla birlikte kullanılır. Ahmet Paşa'nın bu beytinde de görüldüğü üzere sanem, fitne, zünnar, zülf gibi kelimelerle kullanılan küfr kelimesi daha çok zahidi dinden çıkararak yada aşığın dinine zarar veren unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca küfr olarak nitelendirilen saç, siyahlığı ve bele kadar uzanmasıyla zünnarla bütünlük içinde gösterilmiştir.

Divan şiirinde saçın, gözün ya da yüzdeki benin özelliği olan küfr kelimesi Nedim'in

Hâl kâfir zülf kâfir çeşm kâfir el-amân

Ser-be-ser iklim-i hüsnün kâfiristân oldu hep

Nedîm (Macit, 1997: 277)

beytinde görüldüğü gibi çoğu zaman da bir ülkenin zapt edilmesine sebep olan bir unsur olarak kullanılır. Bu beyitte yüzün tamamı bir ülkeye benzetilmiş, göz, ben ve saç, renkleri ve aşığı elde edilmiş özelliğiyle ülkeyi ele geçiren düşman olarak tasvir edilmiştir.

Küfr kelimesi saç bağlamında kullanıldığı zaman saçın özellikleri olan siyahlık, kıvrımlı oluş, uzunluk ya da dağınıklık durumları da bu kelimeyle uyumlu bir şekilde kullanılmaktadır. Himmet'in gazelinde görülen "çin-i küfrün fehm edilmesi" ifadesi, bir yandan saçın kıvrımlarının aşığı ne derece etkilediğine işaret ederken, diğer yandan da küfrün yani İslam dışındaki bir dinin âşık tarafından en ince ayrıntılarına kadar öğrenildiğini belirtmektedir. Bu durum sevgilinin bir gayrimüslim oluşu fikrini kuvvetlendirmektedir. Çünkü âşık bu sevgili için zünnar kuşanmakla kalmamış, bir de onun dinini ayrıntılarıyla öğrenme yoluna gitmiştir.

İncil-i hüsnün gören eyler nidâ İsa deyü

Erganun eyler sanur cûş eyleyen kâşaneden

Güzelliğinin İncil'ini görenler İsa diye seslenir. İnsanlar duydukları bu sesi köşklere yükselen org sesi sanırlar.

İbadetin en büyük değerlerinden olan kutsal kitap ve peygamber sevgisi dinlerin vazgeçilmez öğeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıdaki beyitte geçen İncil ve İsa kelimeleri de Hristiyanlık inancının temelini oluşturan iki önemli unsurdur. Bu iki kelimenin beyitte kullanılış şekli dikkat çekicidir. Sevgilinin İncil'e benzeyen güzel yüzünü görenler İsa diye seslenmektedir. Hristiyanlık inancında baba-oğul-kutsal ruh üçlemesinin bir ögesi olan Hz. İsa, bu din mensupları tarafından Allah'ın gönderdiği bir peygamber olarak değil, daha çok Rab kavramının karşılayıcısı olarak görülmektedir. Bir diğer deyişle İslamiyet'te Allah inancının içerdiği ritüellerin tamamının muhatabı, Hristiyanlık dininde Hz. İsa'nın kendisidir. Beyitte de bu duruma dikkat çekilmiş olup, sevgilinin İncil'in güzel yazılmış kelimeleri gibi olan güzel yüzünü gören herkesin Allah nidası yerine İsa diye seslenecekleri belirtilmektedir. İncil'in güzellik unsuru olarak kullanılması, tıpkı Kur'an-ı Kerim ayetlerinin hattatlar tarafından tablolaştırılması gibi bu kutsal kitabın kelime ve cümlelerinin de aynı işleme tabi tutulmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca İncil'i açıp okuyanların sık sık Hz. İsa'nın ismini telaffuz etmeleri de bilinen bir gerçektir. Şair bu gerçeği sevgilinin yüzünü görenlerin İsa diye seslenmesi olarak göstermiştir.

Beytin ikinci mısraında ise bir müzik terimi kullanılmıştır. Erganun kelimesi kaynaklar-da şu şekilde geçmektedir:

"Maruf bir nevi büyük musiki aleti ki havi olduğu muhtelif düdüklere körükle ses verilerek çalınır." (Akün, 1998: 90)

"Maruf sazdır. Eflatun ihtira'ıdır. Nasara ve Rumiyan taifesi yevm-i muayyenlerinde ki-liselerinde çalarlar. Müteaddit iri ve hürde içi boş kamyı gibi ağaçları zir ü bem usulü üzere vaz edip ardında kürek gibi bir nesne etmişler, çektikçe ondan hâsıl olan havadan o ağaçlar musikar gibi sada verir." (Örs-Öztürk, 2000: 222)

Bu müzik aleti Osmanlı coğrafyasında özellikle kilise ayinlerinde kullanılmıştır. Osmanlı kültürü çok sesli oluşu ve renkli yelpazesıyla yüzyıllarca etkisini göstermiş bir yapıya sahiptir. Bu yapının önemli ayaklarından birini de musiki oluşturmuştur.

“İmparatorluk toprakları içerisinde icra edilen ve geniş bir alanda kullanılmasının yanı sıra tarihi geçmişi bakımından da önem taşıyan musikilerden biri genel olarak dini karakter taşıyan “Bizans Musikisi” diğer bir adlandırmayla “Rum-Ortodoks Kilisesi Musikisi” dir. Rumların yanı sıra “Fenerliler” ve “Karamanlılar” olarak bilinen Anadolu’daki Ortodoks inancına sahip Türkler ve Rumlar tarafından icra edilen ve yaygın olarak Bizans müziği diye bilinen Grek-Ortodoks ilahi geleneği tam olarak kiliseyle ilgili beş yüz yıldan daha fazla süredir devam eden, monofonik pratiğe sahip olan Doğu Akdeniz bölgesindeki en önemli dini müzik geleneğinden birisidir.” (Feyzi, 2016: 199-215)

Bu müzik geleneğinde özellikle de dinî törenlerde kullanılan ve günümüzde org yada pi-yano aletiyle özdeşleştirilen organun, İstanbul yaşantısında farklı amaçlarla da kullanılmıştır.

Kaynaklarda, “Yaz kış daha çok kadınların piyano çalıp şarkı söylediği evlerde gece geç vakitle-re kadar sazlı sözlü “nev-zemin bir alem”ler veya kadınlı erkekli toplantılar düzenlenmesi” (Trecüman, 2008: 209) şeklinde geçen ifadeler bu tür müzik aletinin sadece kiliselerde değil, evlerde de kullanıldığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şair yukarıdaki beyitte sevgilinin yüzünü görenlerin İsa diye seslenmesinin kornaklardan taşan org sesi şeklinde anlaşılacağını belirtmiştir. İsa şeklinde seslenmenin müzikalitesine değinen şair, yine Hristiyanlık dinine ait bir terime farklı bir açıdan bakılmasına yol açmıştır.

Teşnelikten sundum el Himmet Mesîhâ câmına

Bâde-i gül-reng için geçmem der-i meyhâneden

Himmet, susuzluktan dolayı Mesîha kadehine el attım. Gül renkli içki yüzünden meyhane kapısından geçmem.

Şiirin son beytinde şair susuzluktan Hristiyanların ayinlerde içtiği içeceği ele aldığı ve meyhane kapısından vazgeçmemesinin sebebinin bu gül renkli içecek olduğunu belirtmektedir.

Kaynaklara göre Hristiyanlığın dinî törenlerinde uygulanan ekmek yeme ve şarap içme ritüeli, bu törenlere katılanların Hz. İsa ile bütünleşmesi ve onun öğretilerini kabul etmesi anlamına gelen ayinin önemli bir bölümüdür. “Bütün insanların işlediği ve işleyeceği tüm günahlarına kefarete olsun diye, İsa’nın kendisini kurban olarak babasına sunduğu çarmıhtaki ölümü adına günümüz kiliselerinde her pazar günü düzenlenen Evharistiya ayiniyle, bu ayine katılanların; gizemli bir şekilde, İsa ile yüz yüze gelerek karşılaştıklarına, İsa’ya katıldıklarına ve onunla bir olduklarına, yedikleri ekmek ile İsa’nın bedenine ve içilen şarapla (suyla) da İsa’nın kanına ortak olduklarına inanmaktadırlar.” (Akalin, 2014: 139)

Şairin ikinci mısradaki kullandığı bade-i gül-reng ifadesi, kırmızı renkli içeceği karşılamaktadır. Bu içeceğin kırmızı renkte oluşu yukarıda da açıklandığı üzere Hristiyanlık inancına göre Hz. İsa’nın kanı anlamına gelmektedir.

Hristiyanlık inancının kutsal törenlerinde sunulan içki yukarıdaki beyitte, sadece susuzluktan dolayı içilen bir içecek olarak gösterilmiştir. Şairin beyitte Mesiha camına “teşnelikten” yani aşırı susuzluktan el uzatmış olması bize Kur’an-ı Kerim’in şu ayetini hatırlatmaktadır: “O, size ölüyü (leşi)-kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olan (hayvan)ı kesin olarak haram kıldı. Fakat kim kaçınılmaz olarak muhtaç kalırsa, taşkınlık yapmamak ve haddi aşmamak şartıyla (ölmeyecek oranda yiyebilir), ona bir günah yoktur. Gerçekten Allah, bağışlayandır, esirgeyendir. (Kur’an-ı Kerim, Bakara Suresi, 173. Ayet)

Haram kılınan tüm yiyecek ve içecekler için geçerli olan muhtaç kalma durumu yani aşırı açlık ya da susuzluktan hayati risk taşıma hali bu yiyecek ve içeceklerin çok az miktarda kullanılmasına cevaz vermektedir.

Şair de bu cevazdan faydalanarak aşırı susuz kaldığı için şarap içmek zorunda kaldığını belirtmektedir.

Diğer yandan “geçmem” kelimesinin tevriyeli olarak kullanılmasıyla şair, hem bir daha meyhanenin kapısının önünden bile geçmeyeceğini, hem de bu gül renkli içki yüzünden meyhaneden vazgeçmeyeceğini belirterek her iki durumu da kabullendiğini göstermiştir. Bu içki divan edebiyatında kullanılan meyden farklı bir yapıya sahiptir. Yukarıdaki beyitte daha çok Hristiyan toplumunun dini ayinlerde içtiği içecek kastedilmiştir.

Hristiyanlar için kutsal sayılan ve dinî törenlerde kullanılan şarap ve ekmeğin kullanıldığı ayinlerin hangi aşamalardan oluştuğu kaynaklarda şu şekilde yer almaktadır: “Ayin görevi el öpmekle başlayıp, rab seninle olsun nakaratları altında, sunak korkulukları önünde diz çökmüş haldeki her bir katılımcıya ekmek ve şarap verilmektedir. Rahip ekmeği verirken, bu rabbimiz İsa Mesih’in bedenidir, demekte; diz çökmüş haldeki İsa taparı da bu sözü tekrarlamaktadır. Benzer tekrarlarla, rahip şaraptan bir yudum alması için İsa taparına kadehi uzatırken, bu rabbimiz İsa Mesih’in kanıdır, demektedir. Anglo-katolik kiliseler tıpkı Roma Katolikleri gibi, ekmek ve şarabın İsa’nın bedenine ve kanına dönüştüğüne inanırken; Evangelistler ekmek-şarapla sadece, İsa’nın çarmıhta kendileri için kurban sunusu olarak kendisini sunduğunu hatırladıkları için, ekmek ile şarabı sembolik olarak görmekte dirler” Christian Churches, Cheltenham, 2001: 22, 25, 54)

Açıklamada da belirtildiği üzere özel günlere mahsus olan bu içecek kilise topluluğuna bir kadeh içinde sunulmaktadır. Şair yukarıdaki beyitte bu kadehi “Mesiha camı” ifadesiyle nitelendirmiştir. Bu ifadeyle kastedilen içkinin normal bir içecek olmayıp kilisede sunulan içki oluşu anlaşılmaktadır. Beyitte “teşnelik, cam, bade-i gül reng, meyhanes” kelimelerinin kullanılması, “içki” mazmununu ortaya çıkmasını sağlayan özel kelimeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Himmetin yukarıdaki gazelinde, her beytin ana malzemesini Hristiyanlık inancının temel unsurları oluşturmaktadır. Şair,

birinci beyitte; büt-i tersa, put-hâne

ikinci beyitte; asus kıristus, ayin-i Meryem anne

üçüncü beyitte; ruhban, zünnar, küfr

dördüncü beyitte; İncil, İsa, erganun

beşinci beyitte; Mesiha, bade-i gül reng

kelimelerini kullanarak şiirin tamamını Hristiyanlık inancının işlendiği bir gazel haline getirmiştir. Bu durum gazelin farklılığını ortaya koyduğu gibi, yazıldığı dönem ve şairinin de incelenmesi gerektiğini gösteren bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğunun her döneminde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkan Hristiyan tebaa, her alanda olduğu gibi edebiyatta da etkisini göstermiştir. Bu etki kimi zaman İslam inancıyla örtüşmeyen ifadelerle yer aldığı gibi, bazen de İslam inancıyla karşılaştırma şeklinde kendini göstermiştir. İslam inancının ön plana çıkarıldığı kimi eserlerde, Hristiyanlık inancına ait bazı kavramlar daha olumsuz ifadeler şeklinde kullanılmıştır. Aşk, güzellik temalı şiirlerde vicdansız, hissiz ve umursamaz olan sevgiliye verilen “sanem, büt-i tersa, frenk güzeli” ifadeleriyle, bir ülkeyi elde etmeye çalışan düşman askerlerinin kastedildiği “küfr, frengistan,rûm” ifadeleri bu kavramlardan sadece bir kaçıdır. Eserlerde kullanılan dinî ifadelerin ayrıntıları, azınlıkların Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde dini inançlarının gereğini ifa ettiklerinin bir göstergesidir. Kilise, ruhban, ayin gibi ifadeler Müslüman halkın bu ibadetlerle iç içe bulunduğu, karşılıklı anlayış ve hoş görünün hâkim olduğuna işaret etmektedir. Birçok eserde yer alan azınlıklara ait ifadeler, toplum içerisinde bir kültür alışverişi yapıldığının da delilidir. Bu alışveriş dil, giyim kuşam, sanat, eğitim gibi birçok alanda yapılmış olup sonuçları birçok eserde kendini göstermiştir. Bu alanda verilmiş olan birçok eserde karşılıklı iletişimin etkilerini görmek mümkündür. Eser sahipleri yaşadığı dönemi ve toplum şartlarını eserlerinde hissettirdikleri gibi, azınlıkların toplum üzerindeki yadsınamaz etkilerini de ele almışlardır. Himmetin yukarıdaki şiirinde de bu etkileri görmek mümkündür. Şairin gazel boyunca kullandığı özel kelimeler, Hristiyanlık inancının içinde yer alan ifadelerdir. Bu ifadeleri aşk ve güzellikle yoğuran Himmet, toplum yapısına farklı bir gözle yaklaşılmasını sağlamıştır. Bu şiirden hareketle eserlerin yazıldığı dönem ve bu döneme etki eden faktörlerin incelenmesi yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

Akalın Kürşat Haldun (2014). Yunan-Roma Uygarlığında İnsan-Tanrılara Tapınma Töreni Olarak: Kilise Ekmek-Şarap Ayini, Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:41, Erzurum, s.139

Akgündüz, Ahmet (1990). Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, c. 1, s. 477, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay.

Aksoyak, İ. Hakkı, (2016). Söylenmemiş Sözler, Ankara: Grafiker yay.

Akün Ömer Faruk (1990). Kâmûs-ı Türkî (Şemsettin Sami) İstanbul: Alfa Yayınevi

Albayrak Nurettin, (2002). “Kul Himmet “ TDV İslam Ansiklopedisi Maddesi, XXVI, s. 352, İstanbul:TDV.Yayınları.

Demirağ Yelda (2002). Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi Sayı 13, s. 24

Alova, Erdal (2002). Türk Halk Edebiyatı Antolojisi. İstanbul: Alfa Yay.

Aslanoğlu, İbrahim (1997). Kul Himmet. İstanbul: Ekin Yay.

Bezirci, Asım (1993). Türk Halk Şiiri. İstanbul: Say Yay.

- Boratav, Pertev Naili (2000). İzahlı Halk Şiiri Antolojisi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Devellioğlu Ferit (2010) Osmanlıca-Türkçe Lügat, Aydın Kitabevi Yay, 1993, Ankara
- Elçin, Şükrü (1986). Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Ergun, Saadettin.N. (1944). Bektaşî Şairleri ve Nefesleri. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
erişim: 12/04/2017
- Eyüboğlu, İsmet Zeki (1991). Alevi-Bektaşî Edebiyatı. İstanbul: Derin Yay.
- Feyzi, Ahmet (2016). XIX. Yüzyıl Bizans Müziği Kuramsal Yapı İfadesinde Geleneksel Türk Müziği Etkileri, ZfWT Vol. 8 No. 2, 199-215
- Gölpınarlı, Abdülbâki (1953). Kul Himmet- Hatayî. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- __ (1971). Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Güzel, A. Torun, A. (2003). Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Ankara: Akçağ Yay.
- Güzel, Abdurrahman (2000). Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yay.
- <http://www.turkedebiyatisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=724>,
- Kalyon, Filiz (2015) Ravzatü'l-Eş'ar İnceleme – Metin, Gazi Üniv. Sos. Bil. Enst. Doktora Tezi
- Kaya, Doğan (2000). “Kul Himmet’in Bilinmeyen Değişleri”. Âşık Edebiyatı Araştırmaları. İstanbul: Kitabevi Yay. 421-432.
- Kocatürk, Vasfi Mahir (1968). Tekke Şiiri Antolojisi. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Küçük Sabahattin (1994). Baki Divanı, Ankara TDK Yay.
- Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, 173. Ayet
- Kur'an-ı Kerim, Hac Suresi, 40. ayet
- Macit Muhsin (1997). Nedim Divanı, Ankara: Akçağ Yay.
- Oğuz, Öcal (2009). “Kul Himmet ve Sözlü Gelenek Tanıklığında Kozmogonik Mitin Eskatolojik Serüveni”. Milli Folklor, Yıl 21, Sayı 84: 51-56
- Örs Derya ve Öztürk Mürsel, (2000). Burhân-ı Katı (Mütercim Âsım Efendi) Ankara: TDK Yayınları.
- Özkırmı, Atilla (1985). Alevilik-Bektaşilik ve Edebiyatı. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özmen, İsmail (1998). Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Öztelli, Cahit (1985). Bektaşî Gülleri. İstanbul: Özgür Yay.
- Öztelli, Cahit (1996). Pir Sultan'ın Dostları. İstanbul: Özgür Yay.
- Sarıtaş, Süheyla (2013) Kul Himmet, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü,
- Sefercioğlu Mustafa Nejat (2017). Divan Şiiri İncelemeleri ve Hocam Amil Çelebioğlu için Yazdıklarım, İstanbul: Hiperyayın.
- Tarlan, Ali Nihat (1992). Ahmet Paşa Divanı, Ankara: Akçağ Yay.
- __ Fuzuli Divanı Şerhi (2017). Ankara: Akçağ Yay.

Tercüman, Çilem (2008). Ahmet Rasim'in İstanbul'u, Türk Edebiyatında İstanbul Serisi, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay.

Ürek, Melki, Adıyaman ve Çevre İller Metropoliti

Yavuz, Yusuf Şevki (2013). "Zünnar" TDV İslam Ansiklopedisi, XLIV İstanbul: TDV Yay.

Yücel Hasan Ali (1993). İyi Vatandaş İyi İnsan, Ankara: Kültür Bakanlığı Türk Klasikleri